

Священко З. В.

(м. Умань)

**МОСКОВСЬКІ ВПЛИВИ НА ПРАВОБЕРЕЖНИХ ПОРУБІЖНИХ
ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ФОРМУВАННЯ КОЗАЦТВА
(КІНЕЦЬ XV – XVI СТ.)**

Важливим зовнішнім чинником формування українського козацтва, його становлення на Правобережних порубіжних територіях стали геополітичні впливи на ці процеси Московської держави.

Відомо, що Московське князівство піднімається на суспільно-політичну арену починаючи з XIV ст. і об'єднує навколо себе все нові землі. Наприкінці XV – на початку XVI ст. утворюється єдина Російська держава. Одним з найголовніших напрямків зовнішньої політики Московського князівства залишався південний. Саме там пролягали головні торгівельні шляхи із Сходом. Тому українські землі стали у центрі інтересів Москви з самого початку створення централізованої держави.

Велике значення для українського народу мало проголошення Іваном III своїм головним завданням підкорення під владу Москви всіх земель, що входили до складу Київської Русі. Як писав Д.Дорошенко, «Об'єднавши майже всі великоруські землі, великий князь Іван III починає підносити претензії на землі білоруські й на українські, як на історичну спадщину Рюрикового дому... З династичного погляду його претензії були оправдані. Для Великого князівства Литовського виріс грізний суперник» [1, 108]. У 1487 році він робить спробу дипломатичним шляхом примусити литовський уряд визнати за ним право носити титул «Великого князя всея Руси». Однак литовський князь відмовляється визнати ці домагання, не бажаючи віддавати Росії українські, білоруські та російські землі, які належали Литовському князівству.

Раніше, за часів Вітовта, удільні великоруські князі тягнулись до Литви боячись московської небезпеки. «Тепер навпаки: дрібні удільні князі з Сіверського пограниччя самі горнутья до Москви, і протягом двох останніх десятиліть XV віку цілий ряд дрібних сіверських князів перейшов під

московську протекцію разом із своїми уділами» [1, 108]. Між Москвою і Литвою нарастав конфлікт.

У 1493 році спалахнула російсько-литовська війна. На той час ряд української знаті, невдоволеної зближенням Литви з Польщею, активно сприяли російським військам. Чимала кількість населення України виявляла симпатії до Москви, оскільки вбачала в ній визволителя від всезростаючого польського гніту. Прихильність серед української шляхти викликала і система державного правління, що діяла в Росії.

Незважаючи на шлюб литовського князя Олександра з дочкою московського князя Оленою, між Литвою й Москвою у 1501 році знову розпочинається війна. Війна двічі затихала й двічі відновлювалась. В результаті Москва здобула Смоленськ, Сіверщину, а також значну частину білоруських земель. В ході війни в самій Литві вибухнуло повстання. Російські війська підтримали брати Глинські, а також князі Друцькі, Козловські, Одинцевичі, які виступили проти Литовського князя [2, 40].

Один з братів Глинських – Василь діяв на Київщині, де повстання було особливо активно підтримане місцевим населенням. Хроніст М.Стрийковський писав, що В.Глинський «намовляв руських (українських) бояр добровільно приєднуватися до його брата (Михайла), який ухвалив... відібрати велике князівство від Литви і повернути Русі, як перед тим було споконвіку, та відновити Київську державу; тими обіцянками він звів дуже багато київських бояр так, що деякі йому і присягли» [3, 81].

У воєнних конфліктах між Росією і Литвою, а через деякий час між Росією і Польщею, Україна була безпосереднім полем бойових дій. Саме з України мобілізувалося населення на допомогу тій чи іншій стороні. Основна маса населення України виступає ні боці Росії. Як вказує І.Крип'якевич, «відсунення на другий план православних панів у Великому князівстві мало такий наслідок, що в Україні почали наростати симпатії до Московщини. ...Литва своєю безоглядною політикою просто пхала українських панів а обійми Москви. І вперше це проявилось після скасування Київського князівства» [4, 117]

В цей час, як зазначає А.Ю.Чабан, розпочинається переселення селян, городян та козаків з українських земель на території Російської держави [2, 41]. Селилися вони на землях, розташованих у верхів'ях Сули, Ворскли, служили у прикордонних фортецях Путивльський воєвода повідомляв у Москву у 1516 році, що «в поле» зібралося чимало «и черкасцов, и киян, и твоих государевых» [5, 137]. На переселення здебільшого впливали економічні умови життя в Російській державі. Справа в тому, що Росія у темпах покріпачення селянства відставала від Польщі. Тому сюди і рушив потік переселенців, яких, до того ж, приязно зустрічали місцеві представники держави, виходячи з того, що українські козаки мали добрий досвід постійних сутичок з кочівниками і могли слугувати захисту російських земель [2, 42].

З кінця XV ст. спостерігається зближення козацтва Правобережжя з Росією, що було викликане боротьбою із спільним ворогом – Кримським ханством, орди якого протягом тривалого часу спустошували українські землі. Завдавали ударів татари і Російській державі, як вказує В.Голобуцький, тільки в першій половині XVI ст. татарські орди здійснили понад 40 походів на землі Росії [6, 131]. Для організації відсічі нападникам російські державці широко використовували сили донських козаків, які дуже часто діяли в союзі з українськими козаками.

В ряді випадків українські козаки виступали ініціаторами союзу з московськими військами. Так, зокрема, здійснюючи свої походи на турецькі фортеці, Дмитро Вишневецький опирався на згоду та підтримку Московської держави. Відомо, що у 1556 році він відрядив перше посольство козаків на чолі з Єськовичем, яке мало завдання засвідчити бажання українських козаків перейти на службу до Росії, але Іван Грозний, боячись ускладнень з Туреччиною, не надав козакам обіцяної допомоги.

Сприяла наростанню союзу українських козаків з Росією і тогочасна міжнародна громадсько-політична думка. Наприкінці XVI ст. чимало зарубіжних політиків розглядали союз українських козаків з Москвою як реальну силу, яка могла виступити проти поширення впливу Османської імперії

[2, 42]. Головну роль в цих процесах відігравав Папа римський Климент VIII. У листопаді 1593 року він направляє дипломатичну місію О.Комуловича з метою залучення Росії, Польщі, придунайських князівств та українських козаків до антитурецького блоку. У буллах, надісланих козакам, Климент VIII заявляв, що йому відома їх «випробувана хоробрість» [7, 213].

Основні надії покладалися на спільну діяльність українських козаків з Росією. Разом з визнанням міжнародною громадськістю значних спільних зусиль українського козацтва і Москви в боротьбі проти мусульманської Туреччини, ця місія, по суті, засвідчувала завершення процесу визнання українського козацтва як суверенної військово-політичної сили [8, 148].

Отже, важливим компонентом життя населення Правобережних порубіжних територій наприкінці XV – у XVI столітті були відносини з Московською державою, вони формувались під впливом стосунків Москви та Литви, Москви та Польщі, Москви та Туреччини. У цих взаємостосунках населення правобережного порубіжжя займало далеко не останню роль.

Література

1. Дорошенко Д. І. Історія України в 2-х томах. Том 1 (до половини XVII століття). / Д.І.Дорошенко – К: Глобус, 1991. – 238 с.
2. Чабан А. Ю. Середнє Подніпров'я. Книга 2. / А.Ю.Чабан – Черкаси, РВВ ЧДУ, 1999. – 177 с.
3. Strijkowsky M/ Krojnika/ Warszawa.: 1840.
4. Крип'якевич І. Історія України. / І. Крип'якевич – Львів: Світ, 1990. – 519 с.
5. Книга Посольская. Метрики Великого княжества Литовского. – Т. 1. – Док. № 86.
6. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. – К : Вища школа, 1994. – 539 с.
7. Барвінський Е. Причини до зносин цісаря Рудольфа II і папи Климента VIII з козаками в 1593-1594 роках. // ЗНТШ. – Львів. – 1904-1905.
8. Грушевський М. С. Історія України-Руси. В 11 т., 12 кн. / Редколегія: П.С. Сохань (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1992. – (Пам'ятки історичної думки України). – 1992. – Т. 7. – 627 с.